Lecțiuni controversate în Sfînta Scriptură

Dionisie Constantin PÎRVULOIU

As an activity of crucial relevance, the translation of the Bible raises both linguistic and theological questions that are still waiting for clear-cut answers. The author examines some of the controversial issues and suggests solutions that could be worth following.

I. Creştinismul, religie a cărții?

Asemenea mozaismului, creştinismul este considerat deseori ca „religie a cărții". Sintagma poate fi adevărată cel mult în cazul ramurii protestante, pentru care principiul fundamental şi diriguitor este *sola Scriptura.* Însă, propovăduirea creştină dintotdeauna a fost una orală[1]. *Evangheliile* şi *Epistolele* neotestamentare nu au avut, în primele veacuri creştine, nici pe departe rolul jucat astăzi în viața şi misiunea creştină. Prima Evanghelie este scrisă, conform tradiției, aproximativ la zece ani după Jertfa Mîntuitorului Iisus Hristos[2], iar canonul Noului Testament (cele 27 de cărți pe care le cunoaştem astăzi) este definitivat şi aprobat de Biserică în anul 276 p.Chr. prin Sinodul din Laodiceea[3].

Sînt extrem de puține cazurile cunoscute de convertire prin lectura *Scripturii*[4]*,* iar accesul la cărțile sfinte a fost întotdeauna practic imposibil pentru majoritatea

[1] Cf. Romani 10:17: " Prin urmare, credința este din auzire, iar auzirea prin cuvîntul lui Hristos".

[2] Critica filologică biblică protestantă consideră acest interval mult mai îndelungat de pînă la jumătate de veac. Ultimele cercetări privind filologia biblică şi istoria creştinismului timpuriu susțin că prima evanghelie este cea după Marcu şi ar fi fost alcătuită după anul 70 p. Chr.

[3] În cazul iudaismului canonul scripturistic se definitivează mult mai tîrziu, în comparație cu creştinismul, la conciliul de la Iamnia (90 p. Chr.)

[4] De exemplu, apologetul grec Athenagoras Atenianul, v. John G. Cook, *The protreptic power of early christian language: from John to Augustine,* în "Vigiliae Christianae"*,* 48(1994)*,* p.122. De altfel reticența păgînilor chiar şi la simpla lectură a Scripturii este surprinsă de Fer. Augustin şi Tertulian: „Şi astfel, am hotărît să-mi îndrept sufletul spre Sfintele Scripturi, ca să văd în ce fel erau ele. Şi iată că văd un lucru nedezvăluit celor mîndri şi nici revelat copiilor, dar smerit la mers, semeț la sosire şi învăluit în taine; şi eu nu eram în aşa fel pregătit încît să pot să pătrund în acesta, ori să-mi aplec grumazul pe potriva pasului său. Căci pe atunci nu am simțit aşa cum vorbesc acum, cînd mi-am îndreptat atenția la acea Scriptură, ci mi s-a părut nedemnă, şi n-ar fi potrivit s-o compar cu prestanța strălucitoare a lui Tullius. Deoarece orgoliul meu făcea nazuri la simplitatea ei, iar ascuțişul minții mele nu pătrundea înlăuntrul ei. Căci ea era una care creştea o dată cu copiii. De aceea eu refuzam să fiu copil şi, aşa umflat de îngîmfare, mi se părea că sînt plin de măreție." ."(Augustin, *Confessiones,* III, 5, 9, Traducere din latină, studiu introductiv şi note de Gh. I. Şerban, Bucureşti, Humanitas, 1998, p.139); „Atît de mult lipseşte ca oamenii să admită scrierile noastre la care nimeni nu vine dacă nu este creştin." (Tertulian, *De testimonio animae.* I).

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

credincioşilor, în Occident fiind chiar adeseori interzis pînă la Reformă. În sfîrşit, *Scriptura* însăşi, deşi inspirată, nu este altceva decît o lucrare de circumstanţă, cărţile ei fiind elaborate pe o lungă perioadă de timp, acestea necuprinzînd întreaga doctrină şi morală creştină. Fiecare carte neotestamentară[5] a fost scrisă pentru a răspunde unei probleme stringente, deşi, graţie inspiraţiei divine, îşi păstrează o valabilitate generală şi constantă.

Mai mult, se ignoră mereu că *Noul Testament*[6] este transcrierea unei mici părţi a doctrinei, moralei, propovăduirii creştine şi este insuficient pentru mîntuire, trebuind completat cu Sfînta Tradiţie[7], de altfel Scriptura însăşi reprezintă consemnarea în scris a unei părţi a Sfintei Tradiţii.

Astfel, în istoria culturii europene s-a perpetuat butada „creştinii şi evreii popoare ale cărţii." Sursa istorică a acestei sintagme tendenţioase se află în cartea sacră a islamului, *Coranul.* Aşadar este o afirmaţie tardivă (ne aflăm în veacul al VII-lea p. Chr.) şi, mai ales, una venită din partea unei noi religii edificată pe o sinteză remarcabilă a mai multor elemente eterogene, între care cele creştine şi iudaice au avut un rol important. În plus, se impune a fi precizat că această aserţiune este subiectivă şi falsă, fiind binecunoscută imaginea deformată a creştinismului şi iudaismului în *Coran,* imagine justificată de necesităţi polemice.

În cazul iudaismului această afirmaţie este valabilă doar pentru iudaismul din diaspora[8], şi, în special pentru cel din perioada greco-romană, deoarece, după distrugerea celui de-al treilea Templu de către romani în 70 p. Chr., de această dată, evreii de pretutindeni, vor fi lipsiţi de posibilitatea practicării cultului liturgic tradiţional.

Procesul absolutizării cuvîntului scris începuse în iudaism încă din perioada imediat posterioară revenirii din exilul babilonic. Încetarea profetismului şi înlocuirea sa cu supremaţia cuvîntului scris a fost pusă de creştini pe seama corupţiei morale şi religioase a poporului ales care a generat pedeapsa înlăturării duhului profetic, iar de către rabini pe seama proniei tainice a lui Dumnezeu, care a înlocuit acum treptat Templul de piatră cu un "templu portabil" - Thora, pregătind iudaismul pentru supravieţuire în veacurile de peregrinare şi exil care vor urma. Conform doctrinei creştine, după revenirea din exilul babilonian, mai precis odată cu moartea lui Zaharia şi Maleahi are loc încetarea prezenţei Duhului Sfînt în cadrul religiei iudaice.

Rabinii au susţinut această motivaţie a restrîngerii profetismului ca urmare a pedagogiei divine pentru a proteja comunitatea de cei care pretindeau o legătură mai directă cu Dumnezeu. Singura relaţie legitimă cu Iahve era, în concepţia

[5] În plus, cel puţin o Epistolă a Noului Testament s-a pierdut, iar asupra altor cărţi există dubii asupra autenticităţii.

[6] Ca şi Vechiul, în cazul iudaismului, unde tradiţia orală este extrem de dezvoltată (consemnată în scris în ceea ce va alcătui *Talmudul*)

[7] Aceste aspecte trebuie avute în consideraţie pentru sublinierea caracterului oral, popular al limbii koinh, neotestamentare

[8] Care, lipsit de un Templu, era nevoit să-şi centreze cultul liturgic pe Scriptură.

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

rabinilor, cea prin intermediul Thorei,[9] singura relaţie inatacabilă şi cea mai sigură şi lipsită de controverse. Libertatea de gîndire specifică profetismului se estompează fiind înlocuită de neînduplecarea literei care ucide, spiritul care dă viaţă (II Corinteni 3:6) fiind exilat. Împotriva acestui literalism care degenera adesea în formalism se va ridica creştinismul. „Spiritul" va fi însă recuperat de iudaismul medieval şi modern.

În aceeaşi ordine de idei şi în cazul creştinismului afirmaţia coranică are în vedere un creştinism de secol VII, epocă în care Scriptura pătrunsese profund în toate sectoarele vieţii creştine.

Astfel, perspectiva modernă asupra Scripturii ca autoritate supremă pentru creştin aparţine unei viziuni reducţioniste, simplificatoare, specifică unor secte şi erezii de-a lungul istoriei creştinismului şi, mai ales curentelor şi mişcărilor protestante. Această perspectivă s-a impus cu precădere în secolul precedent, cînd, sub impactul global al mass media, această viziune s-a răspîndit în întreaga lume, lumea anglosaxonă fiind un fief important al protestantismului. Rolul de normă ultimă (*sola Scriptura*) atribuit Scripturii de către protestantism explică şi amploarea remarcabilă a studiilor biblice, studii care sînt însă întemeiate pe analiză raţională[10], dacă nu raţionalistă.

Biserica Ortodoxă[11] nu a absolutizat niciodată Scriptura. La fel ca alţi Sfinţi Părinţi, Sfîntul Ioan Gură de Aur, în *Comentariul Evangheliei de la Matei*[12]

---

[9] Frederick E. Greenspalm, *Why prophecy ceased?,* în *Journal of biblical literature,* vol 108, no.1, (spring 1989), p. 49.

[10] Total insuficientă pentru înţelegerea autentică a Scripturii, care nu este un text omenesc, ci cuvinte pline de harul Duhului Sfînt. „Metoda" este viaţa duhovnicească adevărată şi comuniunea cu Cel ce a inspirat aceste cuvinte. Axioma patristică este limpede: înţelegerea Scripturii izvorăşte din împlinirea poruncilor Mîntuitorului.

[11] Alături de creştinii romano-catolici.

[12] „Ar fi trebuit să n-avem nevoie de ajutorul Sfintelor Scripturi, ci să avem o viaţă atît de curată încît harul Duhului să fi ţinut locul Scripturilor în sufletele noastre. Şi după cum Sfintele Scripturi sînt scrise cu cerneală, tot aşa ar fi trebuit ca şi inimile noastre să fi fost scrise cu Duhul cel Sfînt. Dar pentru că am îndepărtat harul acesta, haide să pornim pe o nouă cale, ca să-l dobîndim iarăşi. Prima cale era negreşit mai bună; şi Dumnezeu a arătat aceasta şi prin spusele Sale, şi prin faptele Sale. Dumnezeu n-a vorbit prin scrieri cu Noe, cu Avraam şi cu urmaşii lui, cu Iov şi cu Moise, ci a vorbit cu ei faţă către faţă, pentru că a găsit curat sufletul lor. Cînd însă întregul popor a căzut în păcate grele, atunci da, atunci a fost nevoie de scrieri, de table, de însemnarea în scris a tuturor faptelor şi cuvintelor lui Dumnezeu. Şi vei vedea că acelaşi lucru sa petrecut nu numai pe vremea sfinţilor din Vechiul Testament, ci şi pe vremea sfinţilor din Noul Testament. Dumnezeu n-a dat ceva scris apostolilor, ci în loc de scrieri le-a făgăduit că le va da harul Duhului, zicînd: *„Acela vă va aduce aminte de toate".* Şi ca să cunoşti că era mai bună această cale, ascultă ce spune Dumnezeu prin profetul Ieremia: *„Şi voi face cu voi testament nou, dînd legile Mele în mintea lor şi le voi scrie pe inimi şi toţi vor fi învăţaţi de Dumnezeu".* Pavel, de asemenea, arătînd superioritatea acestei căi, spunea că a primit legea *„nu pe table de piatră, ci pe tablele de carne ale inimii".* Cu vremea, însă, oamenii s-au abătut de la drumul cel drept; unii din pricina învăţăturilor greşite, iar alţii din pricina vieţii şi a purtărilor lor; de aceea a fost nevoie să fie însemnate iarăşi în scris faptele şi cuvintele lui Dumnezeu. Gîndeşte-te cît de rău am ajuns! Noi, care eram datori să vieţuim atît de curat, încît să nu mai fi avut nevoie de Sfintele Scripturi, ci în loc de hîrtie să fi dat Duhului inimile noastre spre a scrie pe ele, am pierdut cinstea aceasta şi am ajuns să avem nevoie de scrieri. Şi, cu toate acestea, nici de

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

considera Scriptura necesară doar pentru că nu avem viață curată, ceea ce L-ar face pe Duhul Sfînt să ne-o reamintească, chiar dacă sub o altă formă, la fel cum a făcut cu Moise, Noe şi alții. Biserica percepe caracterul simbolic al cărții sfinte. Şi este firesc, căci absolutizînd-o, am identifica-o cu Dumnezeu. Aşadar, autoritatea Bibliei este ulterioară celei a Bisericii (Stăniloae, 2003/I: 49), căci naşterea ei e ulterioară celei a Bisericii.

Aceeaşi interdependență între Scriptură şi Tradiție e susținută de Serghei Bulgakov (1997: 31) cînd afirmă că nu Tradiția verifică Scriptura, ci dimpotrivă, Scriptura trebuie înțeleasă pe baza Tradiției. Acelaşi teolog rus mai afirmă că deşi Biblia poartă caracterul unei epoci, în adîncul ei pulsează viața veşnică şi că simbol fiind, ea e locul de întîlnire a divinului cu umanul (Bulgakov, 1997: 18). Ca atare, se presupune că interpretarea nu este doar a omului şi a instrumentelor istorico-filologice ale acestuia ci presupune iluminarea şi tălmăcirea autorului divin. Dumitru Stăniloae consideră că limbajul Bibliei este decriptabil nu la o exegeză ştiințifică sau culturală, ci prin „credință şi insuflarea Sfîntului Duh" (De Beauregard, 1995: 123). Aşadar împlinirea poruncilor este cheia unei hermeneutici valide, dacă aceasta atrage harul Sfîntului Duh. Aşa se înțelege ceea ce Hans Urs von Balthasar afirma că „sfinții sînt cel mai bun comentariu al Bibliei".

Nu pledăm, aşadar, pentru o minimalizare, ori desconsiderare a Bibliei, ci pentru aşezarea ei la locul potrivit în viața şi spiritualitatea creştină.

II. Confesiune şi versiune. Lecțiuni „confesionale"

În cultura românească, din motive exterioare şi interioare Bisericii Ortodoxe, nu dispunem de o versiune biblică necontestată, unanim aprobată şi lipsită de controverse[13]. Şcoala biblică românească, deşi cunoscuse un început promițător la începutul veacului trecut, a înregistrat un declin sever în a doua jumătate a aceluiaşi veac.

Cu toate acestea, versiuni bine realizate pentru vremurile respective au existat în toate epocile culturii române, începînd cu monumentala Biblie de la 1688, realizată după *Septuaginta.* A urmat *Biblia de la Blaj* din 1795, aparținînd confesiunii greco-catolice, versiune care se foloseşte tot de *Septuaginta.* Edițiile biblice ortodoxe ulterioare vor avea la bază tot Biblia lui Şerban, precum cele din vremea lui Şaguna, ca şi cele sinodale din 1914 pînă în zilele noastre.

Modificările operate nu sînt de esență, ci revizuiri parțiale şi „diortosiri". Abia Gala Galaction şi Vasile Radu vor da două traduceri noi ale întregii Biblii, prima în 1936, după *Septuaginta,* iar a doua în 1938 după *Septuaginta* şi textul masoretic[14]. Ultimele ediții sinodale, pe lîngă numeroase greşeli de traducere, perpetuate din

acest de al doilea leac, de Sfintele Scripturi, nu ne-am folosit cum trebuie." (Sfîntul Ioan Gură de Aur, 1994: 15).

[13] Spre deosebire de alte confesiuni creştine, precum cea romano-catolică şi protestantă care au realizat deja versiuni moderne ale Scripturii.

[14] Se mai pot aminti şi alte versiuni, de mai mică importanță, precum Biblia lui Şaguna, Noul Testament din 1944 al lui Nicodim Munteanu (viitorul patriarh al Romîniei), ş.a.

BDD-A17 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

versiunile anterioare, reprezintă mai mult un mozaic al textelor originale utilizate, fie textul masoretic, fie *Septuaginta,* în general urmărindu-se criteriul cantității[15]. În concluzie, nu avem încă o versiune oficială unitară a Scripturii. Se impune cu necesitate o nouă traducere a Sfintei Scripturi. Autoritate acestor versiuni este mare şi va fi, cu siguranță dificilă înlocuirea lor. Aceasta ne aminteşte de situația primelor tîlcuiri, precare totuşi, ale Scripturii în Occidentul primelor veacuri creştine. Autoritatea acestor versiuni a rămas cu toate acestea foarte mare, tentativele de actualizare eventuală corectare lovindu-se de o rezistență îndîrjită din partea comunității[16], care va respecta mereu cu adîncă venerație vechile texte biblice, memorîndu-le şi integrîndu-le în cult.

Primii traducători ai *Bibliei* în limba latină, ca şi cei ai *Septuagintei*, au urmat cu o scrupulozitate rară textul original, mergînd spre o fidelitate servilă originalului (Löfstedt, 1959: 89), spre a nu altera în niciun chip puritatea mesajului soteriologic. Efectul a fost o infuzie masivă de elemente greceşti şi indirect ebraice în latină, dar, totodată şi de elemente ale latinei vulgare, fiindcă aceste versiuni au fost realizate într-o latină aproape identică latinei vorbite de către oameni puțin cultivați, dar bilingvi, asemeni majorității primilor creştini latini. Aceşti primi traducători au neglijat rigorile stilistice şi concepția traducerii libere, literare, dominantă încă de la Cicero, optînd pentru un literalism scrupulos (Mohrmann, 1964: 148), centrîndu-şi atenția asupra conținutului, nu a formei, fapt ce va atrage scandalizarea literaților păgîni care le vor citi, pentru ei *Scripturile* fiind nişte cărți exotice şi barbare, un amalgam straniu de vulgarisme, grecisme, ebraisme vorbind despre fapte îndoielnice pentru conştiința lor raționalistă.

Revenind la Ortodoxia românească, precizăm că proiectele demarate deja în ultimii ani sînt, din nefericire nesatisfăcătoare. *Septuaginta* Înalt Prea Sfințitului Bartolomeu Anania, un eveniment teologico-literar remarcabil, reprezintă totuşi, precum mărturiseşte autorul, numai o diortosire a Bibliei lui Şerban şi a altor traduceri, urmînd ultimele realizări din tălmăcirile europene mai noi sau mai vechi ale Scripturii. Proiectul *Septuaginta* inițiat de Polirom reprezintă o inițiativă controversată a laicatului, cu un colectiv eterogen.

Un aspect reprobabil al multor ediții ale Sfintei Scripturi editate de diversele confesiuni creştine este tendința de confesionalizare, aşadar de a traduce tendențios unele pasaje privind puncte doctrinare nodale, controversate şi mult disputate în polemicile interconfesionale. În acest domeniu, pînă de curînd, lideri necontestați erau protestanții şi neoprotestanții[17].

---

[15] Astfel, de pildă, dacă acelaşi eveniment biblic este narat mai pe larg în textul masoretic în comparație cu *Septuaginta,* se preferă textul masoretic.

[16] La jumătatea veacului al XVI-lea în Rusia, simpla actualizare a limbajului învechit din cărțile de cult va fi considerată erezie şi va declanşa schisma *rascolnicilor.* Nihil sub sole novum!

[17] De exemplu psalmul 96, 7 este redat, nu doar tendențios, ci şi eronat astfel „sînt ruşinați toți cei ce slujesc *icoanelor* şi care se făles cu idolii: toți dumnezeii se închină înaintea Lui." Aluzia *icoane* este evidentă ca trimitere la creştinii ortodocşi care se închină icoanelor. Textul grecesc are însă cuvîntul toi/j gluptoi/j – care înseamnă „lucru sculptat", nicidecum icoană (ar fi trebuit să avem eivkw,n). Aceeaşi situație în cazul echivalărilor străine de contextul şi spiritul Noului Testament a lui

BDD-A17 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

Din nefericire, astfel de elemente confesionale cu caracter polemic şi-au făcut simțită prezența şi în teologia ortodoxă română. Astfel, este deja un fapt cunoscut confesionalizarea onomasticii persoanelor veterotestamentare. Conform acestor tendințe numele profetului evreu Habacuc ar fi specific protestant şi cel puțin o blasfemie, denumirea corectă fiind cea de Avacum. În realitate, problema nu are nici o legătură cu confesiunea. Numirea corectă a profetului este de Habacuc, Avacum fiind o grecizare[18] a numelui ebraic. La fel şi în cazul altor persoana veterotestamentare, Isaia era de fapt Ieşaiahu, Sofonie – Țefania, Ieremia – Irimiahu.

Aceeaşi problemă se pune şi în cazul numelui Mîntuitorului Iisus Hristos, afirmîndu-se deseori că *Isus* ar constitui o hulă împotriva Fiului lui Dumnezeu, numele corect fiind cel cu doi de *i*, *Iisus*. În realitate, ne aflăm din nou în fața unei probleme filologice: *Isus*, utilizat de romano-catolici şi protestanți provine din contragerea primelor două litere (mai exact a consonantei *j* şi a vocalei *e*) din cuvîntul latinesc *Iesus*.[19] Celălalt, *Iisus*, utilizat de ortodocşi, se explică prin influența limbii greceşti (predominantă în Răsărit) unde numele Mîntuitorului era vIhsou/j, iar sub influența pronunției specifice limbii neogreceşti (unde se citea „Iisus")[20] avem românescul *Iisus*. Filologia nu ar trebui să fie transformată într-un instrument de apologetică sau polemică interconfesională.

În continuare oferim două nefericite exemple de „confesionalizare" a traducerii unor pasaje biblice care privesc puncte nevralgice ale doctrinei creştine şi care au suscitat în cursul veacurilor numeroase mişcări eretice şi schismatice, ca şi diverse controverse şi polemici teologice. Ne vom opri atenția la ultimele versiuni biblice ale Scripturii sinodale, unde, începînd din a doua jumătate a veacului al XX-lea se perpetuează pînă astăzi două flagrante erori de traducere, motivate confesional: **Matei 1,25** şi **Apocalipsa 20, 4-6**.

Primul **Matei 1, 25** se prezintă astfel în varianta „denaturată": „Şi fără să fi cunoscut-o[21] pe ea Iosif, Maria a născut pe Fiul său Cel Unul-Născut, Căruia I-a pus numele Iisus." Iată şi textul original: „kai. ouvk evgi,nwsken auvth.n e[wj ou- e;teken ui`o,n\ kai. evka,lesen to. o;noma auvtou/ VIhsou/n", a cărui traducere corectă este următoarea: „şi nu a cunoscut-o pînă ce a născut fiu, şi l-a chemat cu numele Iisus." Locuțiunea adverbială ἕως οὗ - „pînă ce, pînă cînd" este cea care suscită unele probleme.

Acest loc scripturistic, alături de altele privind aşa-zişii frați ai Domnului[22], a determinat la unele curente protestante apariția concepției eronate conform căreia Maica Domnului ar mai fi avut şi alți copiii după naşterea lui Iisus Hristos. Pentru a

presbu,teroj -„preot" prin „prezbiter" sau „bătrîn"; ori a lui – evpi,skopoj- „episcop" prin „supraveghetor".

[18] Este binecunoscută tendința grecilor de adapta limbii lor numele „barbare."

[19] În treacăt fie spus şi acesta este o grecizare a ebraicului *Iehoşua.*

[20] Diferită de cea a elinei clasice.

[21] Aici „a cunoaşte" este un eufemism pentru relația sexuală între un bărbat şi o femeie.

[22] În realitate veri ai Mîntuitorului (v. polisemia ebraicului *ah*-„frate, văr, nepot, prieten etc.")

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

preîntîmpina răstălmăcirea acestui citat şi falsa lui înţelegere, şi pentru a proteja credinţa ortodoxă nefalsificată, s-a decis în cazul acestui verset (de către cine??) o *traductio*[23] *ad sensum*: „şi nu a cunoscut-o pînă ce a născut fiu", acceptabilă ca sens contextual, dar incorectă din punct de vedere gramatical şi constituind o falsificare deliberată a unui verset biblic. Fireşte, divagînd puţin, nu este acceptabilă nici inspiraţia literală susţinută de unii urmaşi ai Reformei lui Luther care divinizează fiecare iotă şi cirtă din Scriptură, dar nici nu avem dreptul, credem, să modificăm Scriptura, oricît de îndreptăţite şi de pioase ar fi motivaţiile.

Pentru un cititor mediu al Scripturii locuţiunea *pînă ce* nu ridică probleme. Ea reprezintă o simplă turnură de stil specifică limbii biblice, des întîlnită şi care nu indică un punct terminus temporal stabilit cu precizie, nici nu afirmă ceva despre ce s-ar mai petrece după acest „ce, cînd". Oferim două exemple relevante. Astfel, II Regi 6, 23[24] ne înştiinţează că Micol, fiica lui Saul nu a avut copii pînă ce a murit, iar I Crorinteni 15, 25 ne vesteşte că Mîntuitorul va sta de-a dreapta tatălui pînă ce toţi duşmanii Săi se vor afla la picioarele Sale. Este inutil să mai precizăm că Micol nu a mai avut copiii după moarte, sau că Fiul nu va fi veşnic de-a dreapta Tatălui…

Raţiunile apologetice au surclasat autoritatea versiunilor anterioare[25], deoarece Biblia de la 1688 traduce corect: „şi nu o cunoscu pre ea *pînă unde* au născut pre fiul ei cel dentîiu şi chemă nume lui Iisus"; la fel Biblia de la 1795 de la Blaj traduce „şi nu o au cunoscut pe ea pînă ce…". Corect traduc şi Biblia sinodală din 1914, Biblia Înaltului Anania şi ediţiile sinodale pînă în 1988 cînd apare noua „lecţiune" care s-a perpetuat în ediţiile biblice ulterioare ale Sf. Sinod

Celălalt text controversat este Apocalipsa 20, 4: „Καὶ εἶδον θρόνους καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς καὶ κρίμα ἐδόθη αὐτοῖς, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ οἵτινες οὐ προσεκύνησαν τὸ θηρίον οὐδὲ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ καὶ οὐκ ἔλαβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν. καὶ ἔζησαν καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη." Acest verset, alături de următoarele două[26] au generat numeroase mişcări milenariste în istoria creştinismului. *Hiliasmul* (de la „**ta**

[23] Abuzivă totuşi.

[24] Pe parcursul acestui studiu am utilizat denumirile şi numerotarea cărţilor, capitolelor şi versetelor biblice conform ediţiilor creştin ortodoxe.

[25] Fără să mai amintim de alte ediţii din alte limbi: *Vulgata*: „et non cognoscebat eam *donec* peperit filium suum primogenitum et vocavit nomen eius Iesum"; King James Version: „And knew her not *till* she had brought forth her firstborn son: and he called his name Jesus"; traducerea ecumenică a Bibliei: „mais il ne la connut pas *jusqu'à ce qu'elle* eût enfanté un fils, auquel il donna le nom de Jésus"; versiunea protestantă Cornilescu: „Dar n-a cunoscut-o, *pînă ce* ea a născut un Fiu. Şi el I-a pus numele Isus"

[26] „Şi am văzut tronuri şi celor ce şedeau pe ele li s-a dat să facă judecată. Şi am văzut sufletele celor tăiaţi pentru mărturia lui Iisus şi pentru cuvîntul lui Dumnezeu, care nu s-au închinat fiarei, nici chipului ei, şi nu au primit semnul ei pe fruntea şi pe mîna lor. Şi ei au înviat şi au împărăţit cu Hristos mii de ani. 5. Iar ceilalţi morţi nu înviază pînă ce nu se vor sfîrşi miile de ani. Aceasta este învierea cea dintîi. 6. Fericit şi sfînt este cel ce are parte de învierea cea dintîi. Peste aceştia moartea cea de a doua nu are putere, ci vor fi preoţi ai lui Dumnezeu şi ai lui Hristos şi vor împărăţi cu El mii de ani." (Apocalipsa 20, 4-6)

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

xilia"=mie) sau *milenarismul* este concepţia conform căreia între a doua venire a Sa şi sfîrşitul lumii, Iisus Hristos va întemeia o împărăţie pămîntească de o mie de ani, pe care o va conduce împreună cu cei drepţi, timp în care Satan este biruit şi înlănţuit. Această eroare de credinţă a apărut pe fondul cumplitelor persecuţii suportate de creştini în primele trei veacuri şi al speranţelor acestora în revenirea Mîntuitorului[27] (eroare întemeiată pe cîteva locuri evanghelice ca Matei XXIV, 34-42 şi XXV, 31, Luca, XXI, 39 şi Ioan V, 38).

Ideea „Împărăţiei milenare" provenea din greşita interpretare a pasajului XX, 5-6 din *Apocalipsa*: „Iar ceilalţi morţi nu înviază pînă ce nu se vor sfîrşi mia de ani. Aceasta este Învierea cea dintîi. Fericit şi sfînt este cel ce are parte de învierea cea dintîi. Peste aceştia moartea cea de-a doua nu are putere, ci vor fi preoţi ai lui Dumnezeu şi ai lui Hristos şi vor împărţi cu El o mie de ani". Elemente de hiliasm sînt detectabile mai întîi la Papias din Hierapole (sec. II), precum şi la Sfîntul Iustin Martirul şi Filosoful, la Sfîntul Irineu, la Metodiu, Lactantius, Commodian, Tertulian (în perioada montanistă). Hiliasmul a fost energic combătut de Origen, Dionisie al Alexandriei şi de Augustin[28].

Nostalgia după o pierdută sau o viitoare „vîrstă de aur" este o constantă între aspiraţiile omenirii care suspină după "paradisul pierdut". Potrivit doctrinei iudaice şi creştine Dumnezeu făgăduieşte restaurarea acestui paradis originar în viitor. De aici apar şi mesianism-milenarismul, forme mai mult sau mai puţin denaturate ale acestei făgăduinţe divine. Aceste permanenţe ale istoriei religiilor, conform religiei creştine, se regăsesc în religiile lumii sub forma unor distorsionări ale Revelaţiei primordiale a lui Dumnezeu către protopărinţi din paradis: un salvator al omenirii zeu sau om va fi trimis spre a repara răul făcut de om. Fie că e Quetzalcoàtl la mexicani, ori Saoshyant la zoroastrieni, Toth la egipteni, Huangdi la chinezi, Mahdi la musulmani, "odrasla lui Jupiter" la romani etc., acesta a venit şi este Iisus Hristos, Dumnezeu adevărat şi om adevărat. Dar o mare parte a lumii nu L-a cunoscut şi continuă să îl aştepte. Aceştia sînt spre exemplu evreii de astăzi ca şi cei din vremea Mîntuitorului. Orgoliul naţionalist a determinat interpretarea mesianismului în sens preponderent politic. Mesia trebuia să fie Cel ce va restaura regatul lui Israel, care îşi va zdrobi duşmanii politici, redevenind ceea ce era în vremea lui Solomon şi chiar mai mult. Mîntuitorul a combătut această denaturare, această secularizare a mesianismului prin afirmaţia limpede că "Împărăţia Mea nu este din lumea aceasta." (Ioan 18: 36).

Originea milenarismului trebuie căutată însă în utopiile antichităţii şi mai ales în literatura apocaliptică apărută cu aproximativ două secole înainte de creştinism şi care percepe istoria ca desfăşurare continuă şi invizibilă a unui plan divin ascuns. Lumea se grăbeşte spre pieire, nimic nu mai poate şi nu mai trebuie salvat. Sectele apocaliptice precum comunitatea de la Qumran se considerau avangarda Lumii Noi a Mileniului ce se va instaura după conflagraţia universală în care Răul va fi înfrînt

[27] Spre a le oferi satisfacţie faţă de persecutorii păgîni.

[28] Cf. Charles E. Hill, *The marriage of montanism and millenialism,* în „Studia Patristica" vol. XXVI, edited by Elizabeth Livingstone, Peeters, Leuven, 1993, p.140-146.

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

definitiv de Bine. *Apocalipsele* lui Enoh, Moise, Daniel, Ezra sînt grăitoare în acest sens. Febra milenaristă va fi temperată de creştinism. Creştinii se ştiau în "Noul Eon". Împărăţia Cerurilor se deschidea lent omenirii. Interpretarea justă a celebrelor versete 3-4 din capitolul 20 al Apocalipsei este simbolică[29]. „Mileniul" de aici e o alegorie a timpului Bisericii în această lume, timp în care, prin "învierea cea dintîi" (botezul) împărăţim cu Hristos asupra răului, patimilor şi a lumii. Interpretarea literală a acestui Mileniu va fi făcută în secolul al II-lea de Papias, episcop de Ierapole şi de ereticul Cerint. Speranţa într-o epocă justiţiară va fi alimentată în sec. II-V de secta montanistă cu a lor Revelaţie neîncheiată.

Biserica creştină a înfierat milenarismul ca o denaturare a eshatologiei, ca o coborîre de la spiritualitatea Împărăţiei lui Dumnezeu[30] care nu este "mîncare şi băutură ci dreptate, pace şi bucurie în Duhul Sfînt" (Romani 14:17) la materialitatea şi senzualitatea terestre[31]. Milenarismul se perpetuează pînă astăzi, în mod direct în diverse mişcări şi secte religioase, dar, apare şi camuflat. Este uşor de constatat că mesianismul marxist este moştenitorul mesianismului evreiesc, mai „istoric" şi mai „vizibil"[32], nu al celui creştin mai spiritual (Eliade, 1995: 148).

Precum am văzut deja în ultimele ediţii sinodale ale Bibliei îşi face apariţia o eroare de traducere în aceste versete din Apocalipsă 20, 4-6, menită să reprime orice dimensiune milenaristă a contextului. Durata împărăţiei eshatologice este, după aceste ediţii ultime, *de mii de ani* – „Şi ei au înviat şi au împărăţit cu Hristos *mii de ani*." În realitate traducerea corectă este: „şi au trăit şi au împărăţit cu Hristos *o mie de ani*." (καὶ ἔζησαν καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη). χίλια ἔτη se traduce „o mie de ani".[33]

Din nou au primat raţiunile apologetice pentru a preîntîmpina şi a stopa denaturările în sens milenarist. Biblia de la 1688 traduce însă corect: „şi au trăit[34] şi au împărăţit cu Hristos o mie de ani", la fel şi Biblia de la Blaj din 1795[35], Biblia sinodală din 1914 se situează în aceeaşi descendenţă: „şi au vieţuit şi au împărăţit cu Hristos o mie de ani."[36]

---

[29] În general numerele în *Apocalipsă* sînt simbolice.

[30] Hiliasmul concepe Împărăţia lui Dumnezeu ca împărăţie lumească, istorică, proclamînd împlinirea sensului istoriei în istorie, ceea ce este absurd după cum am văzut. Cădem astfel în pură mitologie. M. N. Feret apud. D. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1997, p. 251.

[31] Ereticul iudeo-gnostic Cerint consideră că Împărăţia lui Hristos pe pămînt va consta într-un paradis al plăcerilor senzuale.

[32] Michael Löwy; Renée B. Larrier, *Jewish Messianism and Libertarian Utopia in Central Europe (1900-1933)* în *New German Critique*, No. 20, Special Issue 2: Germans and Jews. (Spring - Summer, 1980), p. 107.

[33] *Mie* în greacă este considerat o unitate în multiplicitate, o noţiune plurală de aceea numeralul *mie* nu are singular, ca în limba română.

[34] În loc de „au înviat." O altă greşeală de traducere, deşi explicabilă, este transpunerea lui e;zhsan cu „au înviat" în loc de „au trăit."

[35] Ca şi ediţiile lui Galaction şi a Î.P.S. Anania.

[36] Ediţiile occidentale sînt la unison în această privinţă: King James – „and they lived and reigned with Christ a thousand years.", Traducerea ecumenică-„Is revinrent à la vie et régnèrent avec le Christ

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

Din nefericire constatăm o nouă tendinţă de confesionalizare a traducerii şi de modificare a textului biblic, modificare primejdioasă, deşi operată în spiritul contextului şi al Scripturii în general.

III. Lecţiuni mai puţin controversate, cît eronate

Acestor probleme li se adaugă altele de amănunt. Astfel, în versiunile biblice ortodoxe existente se întîlnesc numeroase erori de traducere neintenţionate, care au diverse alte cauze,[37] erori semnalate adeseori de mulţi biblişti şi filologi români. Oferim spre edificare cîteva exemple. În chiar prologul Evangheliei după Ioan (Ioan 1, 1) găsim o eroare des întîlnită în cazul traducerilor din limbile vechi, eroare foarte gravă totuşi[38], traducerea unei părţi de propoziţie prin alta.

Astfel versetul: „Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος." a fost tradus „La început era Cuvîntul şi Cuvîntul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvîntul." Eroarea se află în ultima propoziţie a frazei: „καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος", redată prin „Şi Dumnezeu era Cuvîntul", unde numele predicativ θεὸς (parte din predicatul nominal ἦν θεὸς) a fost tradus ca subiect, iar subiectul propoziţiei ὁ λόγος a fost tradus ca nume predicativ (ἦν ὁ λόγος). Însă în limba greacă numele predicativ nu este niciodată articulat, aşadar traducerea corectă este „Şi Cuvîntul era Dumnezeu." [39]

De altfel, această lecţiune este justificată nu doar din punct de vedere gramatical, ci şi contextual. Sf. Apostol Pavel îşi propune să demonstreze, nu faptul că Dumnezeu este Logos, ci să probeze divinitatea Logosului, despre care existau numeroase teorii şi speculaţii diferite în gîndirea păgînă a epocii. Fidelitatea excesivă şi grija pioasă dusă la extrem de a nu altera textul original a determinat urmarea cu scrupulozitate a topicii textului grecesc şi a dus, paradoxal, la deformarea textului evanghelic. Conservatorismul şi literalismul traducerilor vechi nu a ţinut cont de faptul că limbile greacă şi latină[40] prezintă o topică mobilă. În latină şi greacă propoziţia „omul bea vinul" şi „vinul bea omul" au un singur sens că „omul bea vinul", deoarece există desinenţe speciale pentru fiecare caz în parte. Astfel topica nu are valoare semantică. În limba română însă topica este importantă

---

pendant mille ans.", Vulgata-„et vixerunt et regnaverunt cum Christo mille annis", versiunea Cornilescu: „Ei au înviat şi au împărăţit cu Hristos o mie de ani."

[37] Neadaptarea limbii vechilor traduceri la normele gramaticale şi la semantica limbii române actuale, utilizarea concomitentă a două texte originale diferite, erori elementare de traducere (substituire, permutare, alterare, eliminare, adăugare), insuficienta cunoaştere a limbilor originale, etc.

[38] Mulţumim domnului prof. Gheorghe Badea de la Facultatea de Litere a Univ. „Al. I. Cuza" pentru semnalarea acesteia.

[39] Traducerea ecumenică a Bibliei oferă o versiune acceptabilă a pasajului: „Au commencement était le Verbe, et le Verbe était tourné vers Dieu, et le Verbe était Dieu", King James Version şi alte versiuni engleze mai noi traduc această ultimă propoziţie corect: „and the Word was God." La fel se întîmplă şi în cazul traducerii GBV protestante din 2001, versiunea Cornilescu corectată şi traducerea romano-catolică a lui Alois Bulai si Anton Budău din 2002: „şi Cuvîntul era Dumnezeu."

[40] *Vulgata* Fericitului Ieronim traduce astfel: „In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum", fidelă crezului acestuia că în textul sacru „ordo verborum mysterium est." (*Ep.* LVII, 5)

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

pentru descifrarea sensului unui enunț. Tălmăcirea eronată a acestui pasaj este gravă, dacă luăm în considerare faptul că aceste versete au un caracter doctrinar şi sînt esențiale pentru dogma creştină.

Un alt exemplu ar fi traducerea versetelor 25-30 din capitolul al şaselea al Evangheliei după Matei. În cadrul *Predicii de pe munte*, stabilind ierarhia bunurilor pe care un creştin le poate căuta, Mîntuitorul statuează ca prioritate Împărăția cerurilor, repudiind grija lipsită de credință pentru bunurile necesare vieții trupeşti.[41] Astfel textul grecesc Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν· μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε. οὐχὶ ἡ ψυχὴ πλεῖόν ἐστιν τῆς τροφῆς καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος; a fost tradus astfel în Biblia sinodală din 1991: „De aceea zic vouă: Nu vă îngrijiți pentru sufletul vostru ce veți mînca, nici pentru trupul vostru cu ce vă veți îmbrăca; au nu este sufletul mai mult decît hrana şi trupul decît îmbrăcămintea?" Verbul grecesc μεριμνάω – "a se neliniști, a fi plin de grijă pentru, a se îngrijora, a se tulbura" a fost tradus cu „a se îngriji de"[42], sens posibil totuşi pentru acest verb (μὴ μεριμνᾶτε), dar semnificînd o grijă anxioasă. Traducerea „nu vă îngrijiți" este totuşi neavenită şi nefericită în context, deoarece sugerează că Mîntuitorul ar recomanda delăsarea şi lenea dintr-o exagerată încredere în ajutorul lui Dumnezeu. În realitate creştinul este îndemnat mereu să lucreze şi să fie activ. Ceea nu i se recomandă este răsturnarea ierarhiei valorilor spirituale şi materiale. Sf. Apostol Pavel va fi neînduplecat cu această falsificare a versetului evanghelic proclamînd: „dacă cineva nu vrea să lucreze, acela nici să nu mănînce" (II Tesaloniceni 3, 10)

Din nefericire această traducere neinspirată constituie un nou prilej pentru detractorii creştinismului de a ironiza şi ridiculiza aspecte profunde ale spiritualității şi moralei creştine, pe care nu le pot înțelege.

IV. Concluzii

Considerăm că exemplele analizate mai sus sînt suficiente pentru reliefarea primejdiei autonomizării teologiei față de filologie, tendință constată, din nefericire în ultimii ani în diverse zone ale culturii creştine româneşti[43]. Separarea dintre teologie şi filologie este regretabilă, deoarece teologul are nevoie de filologie nu ca de un instrument temporar, ci filologia este un aspect fundamental al formației umaniste în general şi al celei teologice[44] în special. Fără îndoială filologul nu va surclasa pe teolog şi nu-i va dicta acestuia „lecțiunile" potrivite în cazul traducerii biblice, dar acest fapt se petrece, din nefericire, deoarece teologul de azi nu-şi însuşeşte prea frecvent o solidă formație filologică.

[41] Un cuvînt din Patericul egiptean ne interpelează retoric: dacă Dumnezeu nu ne poate oferi mîncare şi îmbrăcăminte, cum ne va putea dărui Împărăția cerurilor?

[42] Sub directa influență a versiunilor de la 1688: „nu grijireți" şi 1914: „nu vă grijiți."

[43] Dacă ar fi să menționăm doar intolerabila ignorare a limbilor clasice, a istoriei literaturii greceşti şi latine, a evoluției teoriei literare, a poeticii şi retoricii antice, dar şi valorificarea ultimelor progrese din domeniul studiilor lingvistice şi din al altor discipline literare fundamentale pentru înțelegerea scrierilor mai vechi sau mai noi ce aparțin tezaurului creştinătății.

[44] Umaniste prin excelență.

BDD-A17 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

Un alt efect nefast al necolaborării dintre teologie şi filologie este, precum am observat apariţia unor tălmăciri confesionale în cazul unor pasaje cu impact deloc neglijabil asupra dogmei creştine. Astfel se sacrifică acribia filologică şi corectitudinea gramaticală în favoarea exigenţelor apologetice şi polemice confesionale. Pasajele analizate în acest studiu reprezintă exemple nedorite ale unor asemenea iniţiative greu de înţeles, mai ales într-o epocă a ecumenismului. Dreapta credinţă trebuie păstrată şi apărată, dar nu cu preţul sacrificării şi denaturării textului biblic.

Demersul nostru din acest studiu se doreşte a fi nu o critică, ci un impuls dat Şcolii biblice creştin ortodoxe româneşti de a întreprinde cît mai urgent titanica, dar absolut necesara nouă traducere a Sfintei Scripturi în limba română de astăzi.

Bibliografie

Ediţii biblice utilizate

Authorized Version (KJV) - 1769 Blayney Edition of the 1611 *King James Version of the English Bible* - with Larry Pierce's Englishman's-Strong's Numbering System, ASCII version. Copyright © 1988-1997 by the Online Bible Foundation and Woodside Fellowship of Ontario, Canada

Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem (Vulgate Latin Bible), edited by R. Weber, B. Fischer, J. Gribomont, H.F.D. Sparks, and W. Thiele [at Beuron and Tuebingen, 1983, Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), Stuttgart

Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură, tipărită întîia oară la 1688 în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino, retipărită cu aprobarea Sf. Sinod, Editura Institutului Biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997

Biblia de la Blaj 1795, ediţie jubiliară, Roma, 2000

Biblia, adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii vechi şi a celei nouă, ediţia Sfîntului Sinod, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1914

Biblia sau *Sfînta Scriptură*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1975

Biblia sau *Sfînta Scriptură*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988

Biblia sau *Sfînta Scriptură*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991

BNT - *Novum Testamentum Graece*, Nestle-Aland 27h Edition. Copyright (c) 1993 Deutsch Bibelgesellschaft, Stuttgart

French Traduction Œcuménique de la Bible, édition à notes essentielles, 1988, Paris, Société biblique française & éditions du Cerf

Noul Testament al Domnului nostru Isus Cristos: traducerea lui D. Cornilescu revizuită, editura Lumina Lumii, Korntal, 2000

Dicţionare

A Greek and English Lexicon, compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, Oxford Clarendon Press, 1996

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)

A Patristic Greek Lexicon, G.W.H. Lampe, Oxford, At the Clarendon Press, 1961
Dicţionar enciclopedic de literatură creştină din primul mileniu, Remus Rus, Bucureşti, Editura Lidia, 2003
Bailly, A., *Dictionnaire grec-francais,* Paris, Hachette, 1991
Frederick William Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and the other early Christian Literature,* third edition, The University of Chicago Press, 2000

Lucrări

Bulgakov, Serghei, *Ortodoxia*, Paideia, Bucureşti, 1997
Costa de Beauregard, M., *Mică dogmatică vorbită*, Deisis, Sibiu, 1995
Eliade, Mircea, *Mefistofel şi androginul*, traducere de Alexandra Cuniță, Bucureşti, Editura Humanitas, 1995.
Löfstedt, Einar, *Late latin,* Oslo, H.Aschehoug & Co., 1959
Rosen, Moses, *Învățături biblice*, Bucureşti, 1981
Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Scrieri partea a treia. Omilii la Matei*, traducere de Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1994
Stăniloae, Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă,* vol.I, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2003
Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1997

Studii şi articole

Cook, John G., *The protreptic power of early christian language: from John to Augustine,* în "Vigiliae Christianae", nr. 48(1994), p. 105-134
Greenspalm, Frederick E., *Why prophecy ceased?,* în *Journal of biblical literature,* vol 108, no.1, (spring 1989), p. 37-49
Hill, Charles E., *The marriage of montanism and millenialism,* în „Studia Patristica" vol. XXVI, edited by Elizabeth Livingstone, Peeters, Leuven, 1993, p. 140-146
Löwy, Michael; Larrier, Renée B., *Jewish Messianism and Libertarian Utopia in Central Europe (1900-1933)* în *New German Critique*, No. 20, Special Issue 2: Germans and Jews. (Spring - Summer, 1980), p. 105-115
Mohrmann Christine, *Problèmes stylistiques dans la litterature latine chrètienne,* în Christine Mohrmann, *Études sur le latin des chrètiens, ,* t. 3, Roma, Edizioni di Storia e letteratura, 1964, p. 147-170

Software

Bible windows 2.2.2, Silver Mountain Software, 1993
Bible works for Windows, 2007

BDD-A17 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 13.58.82.79 (2024-04-17 10:33:47 UTC)